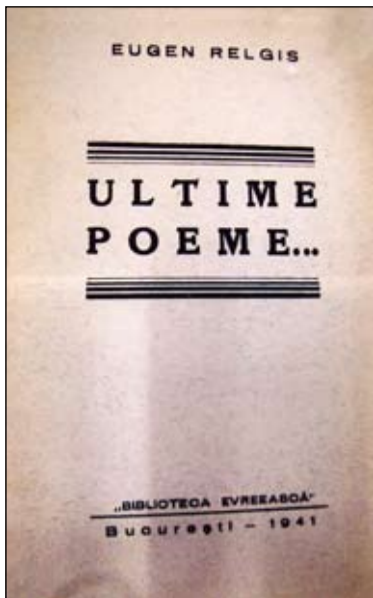

GÂNDURI PENTRU OAMENI

Dacă nu putem săvârși o faptă bună în fiecare zi, să avem măcar un gând bun în fiecare zi! Căci gândul bun rămâne imbold spre acțiune: dacă nu azi, mâine; dacă nu pentru tine, atunci pentru alții.

„Gânduri pentru oameni?!” ar întreba uimit vreun critic excesiv de logic, gata să declare că titlul acesta e un fel de pleonasm. Gândurile sunt doar pentru oameni, numai pentru oameni! Care alte vietăți sunt înzestrate cu rațiune, cu facultatea de a gândi?

Nu sunt nici atât de naiv, nici atât de îngâmfat, pentru a crede că omul e singura vietate cugetătoare de pe pământ. Cred mai degrabă că prea puțini oameni cugetă cu adevărat. Mai cred, cu solitarul, clarvăzătorul Amiel, că cele mai multe ființe omenești nu sunt oameni, ci candidații la umanitate.

Iată de ce am intitulat aceste pagini „Gânduri pentru oameni” – adică: mărturiile unui om care se străduiește să cugete, pentru a-și spori cunoștințele și pentru a realiza în mod activ propria lui omenie. Și aceste mărturii sunt dăruite semenilor: tovarășilor de drum sau fraților necunoscuți care-și caută și ei omenia, voind să se depășească în străduința comună spre o lume superioară, a Spiritului, unde domnește o singură lege: libertatea creatoare.

Unii afirmă că trebuie să fii singur pentru a fi puternic.

Alții replică: trebuie să fii puternic pentru a fi singur.

Cred că adevărul este, ca mai întotdeauna, la mijloc. Trebuie să găsești puterea în propria ta singurătate, cum scoți apa vie din adâncul unei fântâni. Aceasta înseamnă că singurătatea nu e decât comuniune cu realitățile lumii – iar puterea ce-o resimți nu e decât manifestarea acestei comuniuni conștiente dintre tine, individul solitar, și lumea multiplă și unitară ce te împresoară.

Se atribuie alexandrinilor această suimitoare sentință: „Fiecare să sculpteze propria sa statuie...”

Nu întunec, cu un pedant comentariu, această expresie plastică a unui adevăr primordial. N-am găsit încă (în mai puține cuvinte și mai desăvârșit ca frumusețe și ca act) o astfel de enunțare a divinității umane. Zădarnic am grava-o însă pe temple. Interpretarea vulgară ar fi: orgoliu, auto-adorare.

Dar acel care a simțit, în inimă și în creier, durerea – ascuțită ca și dalta ce desprinde așchile din blocul dur al Voinței; acela care a simțit cum crește și se fixează în el statuia omeniei sale, cizelată cu truda fiecărei clipe, în singurătate – acela va tresări la aceste cuvinte milenare ale alexandrinilor și va avea, poate, simțământul ce l-ar avea o statuie care se însuflețește și coboară, de pe soclul ei, printre oameni...

În ce măsură gustul publicului a influențat creațiile voastre de artă?

- Ce întrebare, domnule gazetar! O creație de artă nu atârână de gustul cuiva, ci de realitatea personală a creatorului. Acesta ascultă de firea sa proprie. Merele nu sunt influențate de „gustul” consumatorului. Sunt acre sau dulci, după cum e pomul pe care cresc – (specialistul ar putea obiecta că pomul poate fi altoit, dar aceasta nu schimbă fondul chestiunii!) – și consumatorul alege merele care îi plac. Mulți preferă chiar pe cele acre. Cine este influențat mereu de gustul publicului, nu este și nu poate fi un creator de artă. Căci arta – deși formele ei sunt individuale – este expresia superioară, sintetică ori simbolică a realităților.

„**R**epublica artelor” este mai degrabă o monarhie absolută, căci în ea stăpânește un singur despot: Talentul.

Înteleg „turnul de fildeș” al estetiilor puritani, dar prefer turnul de fildeș viu, deschis la toate vânturile lumii și la toate strigătele de durere și de bucurie ale omenirii. Artistul să fie o individualitate creatoare, dar să nu uite legăturile vitale cu „organismul omenirii” din care el nu este decât o celulă – mai nobilă însă, care nu se poate izola cu desăvârșire fără să-și secătuiască puterile de creație.

Mai multă frumusețe! – dar și mai multă omenie, căci aceasta e temelul oricărui progres. Prin mijloacele de sugestie ce le are la îndemână mai mult decât alții, artistul poate îmblâzi moravurile sanguinare și să înfrâneze pasiunile orbe, care nu dau alte roade decât nedreptatea și crima. Artistul – al cuvântului, al plasticii, al scenei, al gândirii – să fie om, în înțelesul cel mai deplin: să fie primul între oameni (nu *primus inter pares*). Arta are numai de câștigat în vitali-

tate și frumusețe, dacă creatorul ei se cufundă în realitățile umane și universale. Artistul-om este ca un arbore care își păstrează unitatea individuală, a trunchiului înfipt cu rădăcini în materia brută a pământului, greoaie și obscură, dar aspirând cu nenumărate ramuri și frunze spre nesfârșirile luminoase și eterice ale idealurilor.

Despre laudă: Superlativele în laudă sunt un fel de scări care duc în podul unde se păstrează cântărele false...

Sau: Cei lăudați par că sunt unși cu miere, ca să se prindă mai bine puful calomniei...

Sau: Calitățile (mai ales ale femeilor) sunt ca și coarnele melcului: dispar, când sunt atinse chiar de „laude dezinteresate” (mai ales ale femeilor)...

Oamenii-papagali sau oamenii-gramofon sunt folositori.

Refrenul lor: „Veșnicul Același” e un stimulent în căutarea noutății. Totuși, noutatea, de multe ori, nu e decât reînnoirea unui lucru uitat sau a unei idei „perimate”.

(„*Renașterea Noastră*”, 1 ianuarie 1942)

Un cititor cu memorie bună ar putea exclama după lectura unei fraze sau a unui pasaj dintr-o carte:

- Asta o găsim și în Biblie... Așa ne învață profeții și învățații noștri.

Cititorul cu memorie bună va rosti o maximă, un verset, un gând asemănător, și va încheia:

- Lucru vechi!

- Da, recunosc eu, nu ne-a rămas decât puțința de a da forme personale unor realități comune, unor adevăruri esențiale, unor năzuințe permanente. Ni se pare că gândul nostru e original, inedit. De fapt, reflectăm gândul predecesorilor sau exprimăm gândul latent și obscur al contemporanilor. Originalitatea e o pretenție absurdă. Nimic nu începe cu noi – ci totul continuă prin noi. Suntem datornici generațiilor trecute și creditorii celor viitoare...

Da, gândul pe care-l scriu îmi pare personal, inedit, original – și totuși el nu-mi aparține. Îmi aparține doar veșmântul momentan în care îl prezint. Îmi aparține însă VIATA din care s-a ivit gândul meu. Acesta e meritul cel mare: să valori-

ficăm clipa, care curge anonimă în valurile nenumărate ale Timpului. Să gândești și să lucrezi ca și cum ai fi primul om, ca și cum ai fi un centru al lumii – și să simți solidaritatea vremelnice tale cu miile de figuri diverse și totuși identice ale Eternității...

Însemnare scrisă cu creionul, găsită într-o revistă:

„O carte este un ALTFEL de mormânt. Intri în el: o filă, două, trei... Și apoi urmează acea aritmetică a lecturii care se numește și atenție și înțelegere. Și paginile se ridică din patul lor, verticale pe retina, pentru a se culca apoi dincolo, la stânga, în uitare – acolo unde nu te mai întorci niciodată deoarece o recitare a cărții nu înseamnă revenire... Și cu toate acestea, revii iarăși și iarăși... Și oricât ai răsfoi, nu găsești niciodată ceea ce cauți, deși ceea ce ai trecut a fost și misterul și cheia!...”

Apoi mai jos: „Câte cărți formează pe un om?” Întrebare la care aș putea răspunde astfel anonimului cititor:

Unii sunt formați, odată pentru totdeauna de o singură carte: *Biblia* sau *Etica* sau *Pensées* sau *Faust*... Din nefericire, sunt prea mulți (poate chiar majoritatea cititorilor) care rămân neformați, diformi sau nuli, cu toate sutele și miile de cărți pe care le-au devorat în neștire, ca vita ce paște pe pașiștile imense, ignorându-le frumusețea și tâlcul.

Îmi pare necuviincios obiceiul de a îne iscăli pe cărțile ce le citim sau, mai deseori, le posedăm numai. Cartea e ca și tabloul, ca și monumentul. Mulți ar fi ispititi să-și măzgălească numele pe fruntea portretului lui Shakespeare sau pe nasul bustului lui Voltaire – ca și naivii care vor să se eternizeze, încrustându-și numele cu briceagul în coaja arborilor seculari.

Gazetăria nu poate fi decât reflexul clipei și suprafeței.

Literatura, ca și arta și filosofia, trebuie să fie expresia duratei și adâncimii.

În prefața trilogiei de romane „Petru Arbore”, am prevenit pe cititor să nu vadă acolo o autobiografie – ci să se recunoască pe el însuși în romanele mele; nu ca într-o fotografie, ci ca în oglinda spirituală a unui semen al lui.

(Continuare în pagina V)

SURORILE LUI EUGEN RELGIS

În 1982, am publicat în *Revista Culturală Mozaic* un comentariu despre *Eseurile despre iudaism* ale lui Eugen Relgis, frapat de pasiunea pentru teme iudaice a celui mai „internaționalist” dintre scriitorii evrei din generația lui. Cartea sa, *Eseuri despre iudaism*, apărută în 1936, era, înainte de toate, un patetic elogiu al Torei și al profetismului biblic, în care descoperea o întemeiere a unui umanism și universalism, pentru care Relgis a militat o viață. „Iudaismul – scrie el într-un loc – este cuprins în umanitarismul modern ca o flăcărie într-un glob de cleștar.”

La puțin timp după apariția articolului, m-a sunat, la Iași, unde locuiam, o doamnă care a cerut să vorbească cu... tatăl meu. I-am spus că tata a murit acum cincisprezece ani. „Atunci cine a scris articolul despre fratele meu?” Doamna Adelina Derevici (ea era la telefon), sora scriitorului, era convinsă că autorul articolului despre Relgis, uitat cu totul la acea dată, „fugit” în Uruguay și cu reputație de anticomunist, nu poate fi decât cineva din generația ei (născută în 1899), a surorii ei, Eugenia Soru (născută în 1901), și a fratelui ei, despre care tocmai scrisesem. Așa a început „romanul” meu cu cele două surori și apoi, prin corespondență, cu scriitorul aflat în exil la Montevideo.

Când le-am cunoscut eu, locuiau împreună într-un bloc vechi, cu camere mari, undeva pe

cheiul Dâmboviței, parcă pe strada B.P. Hasdeu, dacă nu mă înșel. Două savante, rămase singure la bătrânețe, fără urmași, după o viață dedicată biochimiei și... opereii fratelui lor mai mare și mai celebru. Adelina Derevici studiase medicina la Iași, apoi la Paris și s-a specializat în cercetări de laborator și studii de bacteriologie. Cealaltă, Eugenia Soru, mulți ani șefă de laborator la Institutul Cantacuzino, era membru corespondent al Academiei Române, iar lucrările publicate îi aduseseră o reputație internațională în domeniul biochimiei.

Acum erau două bunicuțe care mă primeau și pe mine, de câte ori veneam la București, ca pe nepotul lor, grijulii și tandre, bucuoroase că pot sta de vorbă cu cineva care cunoaște și prețuiește bogata operă a lui Eugen Relgis. Adevărul este că nu eram un admirator al romanelor lui. Mă interesau mai mult eseurile lui, captivante prin ardoarea cu care pleda pentru o Europă a umanismului, a solidarității intelectuale și a pacifismului. Era un adept pasionat, prematur atunci, al unui multiculturalism și „europenism” la baza căruiu așeza o interpretare universalistă a profetilor Israelului. Idolul și modelul lui a fost, fără îndoială, Stefan Zweig, despre care a scris nu o dată și cu care s-a întâlnit și a corespondat, amândoi obsedați de ideea (utopică) a unei „internaționale” pacifiste și „umanitariste”.

Când le-am anunțat într-o zi că „am depus actele” pentru stabilirea în Israel, prietenele mele au intrat în panică – „ce-o să faci acolo?”, „cum o să vă descurcați cu doi copii mici?” ș.a.m.d. Eugeniei i-a venit apoi o idee, credea ea, salvatoare: „O să-i scriu lui Ephraim să vă ajute”. „Ephraim” nu era altul decât fostul președinte al Israelului, Ephraim Katzir, și el o celebritate în domeniul biochimiei. Se cunoscuseră la congrese internaționale și s-au împrietenit. A și invitat-o în Israel și a găzduit-o, povestea ea cu mândrie, la reședința prezidențială. Intr-adevăr, Eugenia i-a scris despre noi, prietenul ei ne-a și invitat la Institutul Weizmann de la Rehovot, dar între biochimie și literatura română legătura era prea slabă pentru ca fostul președinte să ne poată ajuta.

Am rămas apoi în corespondență cu Eugen Relgis, îmi trimetea seria de „Obras” – operele lui traduse în spaniolă.

Când am revenit în vizită la București, în 1987, Adelina nu mai era. Pe sora ei „cea mică” am găsit-o înșingurată și copleșită de tristețe. La Montevideo murise și Eugen Relgis. O bună parte din cărțile lui, păstrate cu sfințenie de cele două surori, au ajuns, la sugestia mea, într-un „fond Relgis” la Institutul „Al. Philipide” din Iași, orașul în care Relgis și surorile lui și-au petrecut anii tineretii.

Leon Volovici

Strămoșul meu, „David Gugumanul”

(Urmare din pagina III)

Și inginerul scoase din bibliotecă acest tratat al lui Maimonide. Pe coperta din dreapta sunt însemnate nașterile din familie; pe cea din stânga sunt însemnați morții. David Solomon a fost îngropat în cimitirul vechi, de la poalele Petricicăi...

- Oare nu este acesta chiar „David Gugumanul”?

Inginerul mă privi cu surprindere. Era vădit că nu cunoștea deloc povestea d-lui Zissu. I-am rezumat-o, febril, cu acea emoție care face ca inima să bată în ritmul veșniciei, când generațiile ignorate încep să se recunoască.

- Într-adevăr, răspunse inginerul după câteva momente de reculegere, se vorbea la Piatra despre un astfel de om. Odată, pe când eram băiat de liceu, tatăl meu mi-a arătat cartea aceasta: *Psalmii*. Mi-a spus că o purta un străbun al nostru, David Solomon, care umbra prin păduri, îmbrăcat ca un cioban, cu coșoc și opinci...

Abia atunci am înțeles de ce degetul bunicului meu tremura când mi-a arătat „Valea Jidanului”, de mult, prin 1908 sau 1909, când m-a luat cu el în trăsura, prin valea Bistriței, spre Bicazul unguresc [...]

(„Cuget clar” I, 7 iunie 1928)